

УДК 347.447.52(477)

Ольга Володимирівна МОРОЗ,

доцент кафедри цивільного права та процесу факультету № 6

Харківського національного університету внутрішніх справ,

кандидат юридичних наук, доцент;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4154-1826>

ЩОДО ПРАВОВИХ НАСЛІДКІВ ПОРУШЕННЯ СТОРОНАМИ УМОВ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОГО ДОГОВОРУ

Тривалий час панувала думка, згідно з якою підставою цивільно-правової відповідальності був “склад цивільного правопорушення”. Одні вчені склад цивільного правопорушення визначають як сукупність певних ознак правопорушення, що характеризують її як достатню підставу відповідальності. На думку інших вчених – це сукупність спільних, типових умов, які необхідні для покладання відповідальності на порушника цивільних прав та обов’язків, та які в різних поєднаннях зустрічаються при будь-якому цивільному правопорушенні. Не дивлячись на дані відмінності в основному ці позиції виражають єдину думку – підставою цивільно-правової відповідальності виступає склад цивільного правопорушення.

Вченими був визначений і набір елементів складу цивільного правопорушення. До умов цивільно-правової відповідальності відносяться: протиправність порушення суб’єктивних цивільних прав, наявність збитків (шкоди), причинний зв’язок між порушенням суб’єктивних цивільних прав та збитками (шкодою), вина порушника. Перші три умови є об’єктивними, а четверта – вина – суб’єктивною підставою цивільно-правової відповідальності [1, с. 837].

Інші цивілісти визначають, що підставою цивільно-правової відповідальності (єдиною та спільною) виступає порушення суб’єктивних цивільних прав (як майнових, так і особистих немайнових), оскільки цивільно-правова відповідальність виступає відповідальністю одного учасника майнового обороту перед іншим, відповідальність порушника перед потерпілим, загальною метою якої є відновлення порушеного права на основі принципу відповідності розміру відповідальності розмірові заподіяної шкоди чи збитків. При застосуванні цивільно-правової відповідальності не мають жодного правового значення “шкідливі наслідки” з точки зору негативного впливу допущеного порушення цивільних прав на

суспільні інтереси (як і самі суспільні інтереси), “об’єктивна” та “суб’єктивна” сторони цивільного правопорушення.

У юридичній енциклопедії міститься класичне визначення збитків: вартісний (грошовий) вираз майнової шкоди, завданої проти-правними діями одного суб’єкта права іншому [2, с. 549].

Згідно зі ст. 22 ЦК України [3] збитками є: 1) втрати, яких особа зазнала у зв’язку зі знищенням чи пошкодженням речі, а також витрати, які особа зробила чи мусить зробити для відновлення свого порушеного права (реальні збитки); 2) доходи, які особа могла б реально одержати за звичайних обставин, якби її право не було порушене (упущена вигода). Збитки відшкодовуються в повному обсязі, якщо договором чи законом не передбачено відшкодування в меншому чи більшому розмірі. Якщо особа, яка порушила право, одержала в зв’язку з цим доходи, то розмір упущеної вигоди, який має відшкодуватися особі, право якої порушено, не може бути меншим від доходів, одержаних особою, яка порушила право.

Отже, склад збитків, які підлягають відшкодуванню кредиторів у випадку невиконання або неналежного виконання боржником зобов’язання, традиційно складається з реальних збитків та упущеної вигоди. У цивільному праві України традиційним є принцип повного відшкодування збитків. Застосування даного принципу передбачено необхідністю відновити права потерпілої сторони у зобов’язанні.

Протиправною вважається така поведінка особи, що порушує приписи закону або іншого нормативного акту чи виявилася в невиконанні або неналежному виконанні договірної зобов’язання. Протиправність поведінки боржника або кредитора полягає у порушенні договірної зобов’язання [4, с. 138]. Згідно зі ст. 610 ЦК України [3] порушенням зобов’язання є його невиконання чи виконання з порушенням умов, визначених змістом зобов’язання (неналежне виконання).

Відповідальність за невиконання зобов’язань може настати за наявності причинного зв’язку між неправомірними діями (бездіяльністю) винної особи та завданою кредитором шкодою. Це неодмінна умова відповідальності, тому причинний зв’язок має виявлятися та встановлюватися у кожному окремому випадку.

Для покладення відповідальності за цивільне правопорушення необхідна наявність ще однієї умови – вини заподіювача. Вина у праві як правило розглядається як психічне ставлення особи до своєї протиправної поведінки і її наслідків.

В цивільному праві діє презумпція вини особи, що вчинила правопорушення. Згідно зі ст. 614 ЦК України [3] особа, яка порушила

зобов'язання, несе відповідальність тільки за наявності її вини (умислу чи необережності), якщо інше не встановлено законом чи договором. Особа є невинуватою, якщо вона доведе, що вжила всіх залежних від неї заходів щодо належного виконання зобов'язання. Відсутність своєї вини доводиться особою, яка порушила зобов'язання. Законодавець визначає вину в формі умислу (особа передбачає наслідки своєї протиправної поведінки та бажає їх наступу або допускає їх) та у формі необережності (особа передбачає наслідки своєї протиправної поведінки, проте легковажно сподівається їх запобігти, або не передбачає наслідків, проте повинна була передбачити).

Законодавством України, встановлені наступні правові наслідки за порушення зобов'язань: припинення зобов'язання внаслідок односторонньої відмови від зобов'язання, якщо це встановлено договором або законом, або розірвання договору; зміна умов зобов'язання; сплата неустойки; відшкодування збитків та моральної шкоди (ч. 1 ст. 611 ЦК України [3]).

На практиці є досить поширеними такі порушення, для запобігання яким необхідне встановлення заходів майнової відповідальності. Загроза стягнення збитків часто є недостатньо ефективною мірою, оскільки виявляється вкрай важко, а у деяких випадках й просто неможливо встановити конкретний розмір збитку від правопорушення. Йдеться про такі неналежні дії, як ухилення від укладення цивільно-правового договору, затримка передачі відповідного майна і таке інше. Відсутня можливість передбачити санкції за них у договорі між сторонами, оскільки порушення настає до укладення чи на стадії укладення цивільно-правового договору.

У зв'язку з цим виникає необхідність торкнутися однієї проблеми загального характеру. В цивілістиці традиційно виокремлюється два різновиди цивільно-правової відповідальності: договірна та деліктна. Поряд із цим загальновизнаним є й положення, в силу якого у цивільному праві існує самостійне зобов'язання укласти цивільно-правовий договір, коли необхідність його укладення передбачена законом чи попереднім договором між контрагентами. Забезпечення виконання вказаного зобов'язання передбачає виокремлення особливої групи заходів відповідальності. Вони застосовуються у зв'язку із допущеною неправомірною відмовою від укладення чи затримкою оформлення договору та умовно можуть бути названі "переддоговірними" санкціями.

Необхідно було б доповнити законодавство нормами, які встановлюють відповідні заходи відповідальності за вказані порушення. Таке рішення, на нашу думку, є найбільш доцільним із

урахуванням поширеності й суттєвого характеру порушень, які допускаються на стадії укладення договорів.

Основним принципом виконання зобов'язань виступає реальне здійснення суб'єктами їх прав та виконання прийнятих на себе зобов'язань. Встановлення майнової відповідальності має спонукати учасників правовідносин до своєчасного та належного виконання обов'язків.

Здійснюючи аналіз ефективності санкцій, деякі вчені визначають низьку результативність відповідальності за багато правопорушень, пов'язуючи дане положення із недоліками у правовому регулюванні відповідальності.

До моментів, які вимагають основної уваги, на нашу думку, відноситься правильний вибір виду санкції та визначення порядку її застосування із врахуванням характеру завдань, що вирішуються. При порушеннях, які носять триваючий характер, як підтверджує практика, добиватися реального виконання обов'язків більш успішно надають можливість не одноразові стягнення сум, а безперервно-поточні (відповідно тривалості прострочення) санкції.

Цивільно-правову відповідальність у вигляді неустойки (штрафу, пені) важливо передбачати за невиконання та інших значимих для сторін вимог.

Основним засобом боротьби з такими порушеннями виступає стягнення заподіяних збитків. Можливість відшкодування збитків як заходи впливу та спосіб відновлення майнового положення кредитора у деяких договірних зобов'язаннях використовується досить таки нечасто.

Дане положення, однак, не дає підстави для протиставлення неустойки стягненню збитків та оголошення неустойки як основний спосіб забезпечення виконання зобов'язань. Кожен із заходів відповідальності може виконувати відповідні функції тільки за наявності відповідних умов. У зв'язку із цим важливо з'ясувати, які обставини можуть викликати слабке використання такої міри, як відшкодування збитків потерпілій стороні. Основною причиною, на наш погляд, є складність обґрунтування вимог про відшкодування збитків у суді.

Обґрунтування позовів про стягнення збитків дійсно пов'язане з великими складнощами. Це стосується таких моментів, як встановлення причинного зв'язку між порушенням та його негативними наслідками і розміру втрат.

Разом із цим навряд чи можна прийняти пропозицію про спрощення процедури доведення збитків. Будь-які спрощення, які

мотивуються складністю документально підтвердити причинний зв'язок чи розмір збитків, можуть привести до зворотних результатів - свавілля під час ухваленні судових рішень, необґрунтованому стягненню сум з відповідачів.

Найбільш доцільним вирішенням даної проблеми є вдосконалення науково обґрунтованих методик обчислення збитків, диференціація їх відповідно до особливостей господарської діяльності потерпілого та характеру допущеного порушення.

Отже, завдяки заходам цивільно-правової відповідальності, наведені вище правові засоби виступають одним з основних інструментів зміцнення договірної дисципліни, яка представляє важливий резерв для піднесення економіки.

Список бібліографічних посилань:

1. Цивільне право України: Підручник: У 2 к. / Д.В. Боброва, О.В. Дзера, А.С. Довгерт та ін.; За ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнецової. К.: Юрінком Інтер, 2000. К. 1. 864 с.

2. Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю. С. Шемшученко та ін. К.: "Укр. енцикл.", 1999. Т.2: Д-Й. 744 с.

3. Цивільний кодекс України: від 16.01.2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40. Ст. 356. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 06.04.2023 р.).

4. Свистун Л.Я. Договори перевезення вантажів автомобільним транспортом: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2005. 190 с.

УДК 347.77(78)

Олена Вікторівна ПИХУРЕЦЬ,

доцент кафедри цивільно-правових дисциплін факультету № 4

Харківського національного університету внутрішніх справ,

кандидат юридичних наук, доцент;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7512-951X>

ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ ПАТЕНТНИХ ПРАВ В УМОВАХ ВІЙНИ

Без сумніву, запровадження воєнного стану на території України вплинуло на всі сфери суспільного життя без винятку. З одного боку, нечувані військові дії на просторах нашої держави створюють безпрецедентний попит на новітні технології в військовій сфері,